

VOORREDE.

Een inleidend woord van mijne hand voor het standaardwerk van GROEN VAN PRINSTERER over *Ongeloof en Revolutie*, kan de bedoeling niet hebben, om dit werk aan te prijzen of in den breedte zijn lof te verkondigen. Daar is het boek te voor-naam, daar staat de Schrijver te hoog voor. Maar wel mag eene korte omschrijving van het karakter van dit werk de redenen aangeven, waarom eene nieuwe uitgave hartelijke aanbeveling en steun verdient.

Bijna zestig jaren is het geleden, dat de eerste, en meer dan veertig jaren, sedert de tweede druk van dit werk verscheen. In die jaren zijn onder velerlei opzicht de tijden veranderd. De vijanden, tegen wie Groen optrad, zijn bijna allen van het tooneel verdwenen. De denkbeelden, door hem bestreden, vinden thans schier geen verdedigers meer. Wie neemt het nu nog met eenige geestdrift op voor de verklaring der rechten van den mensch? Wie roemt nog in de heldendaden en de zegeningen der Fransche Omwenteling? Wie dweept nog met de leuze van vrijheid, gelijkheid en broederschap? En wie waagt het nog, staat en maatschappij, taal en godsdienst, recht en zeden uit verdrag en overleg, uit een bewuste wilsdaad van den mensch te verklaren? Al de theorieën, waar vroegere geslachten mee dweepten en de oplossing van het raadsel des levens in zagen, zijn voorbijgegaan, en weggetrok-

ken als nevelen voor de stralen der zon. Met de kentering der eeuw is er eene verandering ingetreden in heel het leven en streven der volken.

Rousseau heeft voor Darwin, Kant voor Hegel, het deïsme voor het pantheïsme, het rationalisme voor het mysticisme, het optimisme voor het pessimisme plaats gemaakt. Terwijl voormaals de mensch als een engel werd beschouwd, wordt hij nu gehouden voor een ontwikkeld dier. En nadat eerst vergeefs beproefd werd, alle instellingen en verhoudingen op pelagiaansche wijze uit de willekeur van den mensch, uit het toeval af te leiden, stelt men thans pogingen in het werk, om alles deterministisch uit den onbewusten drang, uit het noodlot te verklaren. De revolutie is na herhaalde mislukte proefneming in het stadium der evolutie overgegaan.

Toch is *Groen's* werk daardoor in het minst niet verouderd. Want de vijand, dien *Groen* bestreed, is wel van gedaante verwisseld, maar niet van gezindheid veranderd. Beide malen toch is het de *mensch*, die aan taal en godsdienst, aan recht en zede, aan staat en maatschappij het aanzijn geeft; beide malen wordt God, wordt Zijn woord en wet, buiten beschouwing gelaten. Zelfs is er, van dit standpunt bezien, geen verbetering, maar verergering der toestanden waar te nemen. Er is vooruitgang geweest, maar in den zin van verdere ontbinding. Er is ontwikkeling aanschouwd, maar in de richting naar beneden. Terwijl God in vroeger dagen nog onmisbaar gerekend werd voor den oorsprong der dingen, wordt thans zonder schroom Zijn bestaan of in elk geval Zijne kenbaarheid geloochend. Het heet onwetenschappelijk, met God rekening te houden. De wetenschap meent als zoodanig „athée” te moeten zijn, of anders zich zelve te verloochenen. Gezin, maatschappij en staat, godsdienst en zedelijkheid, taal en gedachte moeten historisch, of, indien dit onmogelijk is, psychogenetisch, en in laatste instantie mechanisch worden verklaard.

Deze ontwikkeling der revolutionaire beginselen is aan *Groen* niet ontgaan. Immers, hij had Plato bestudeerd en geloofde aan de realiteit der ideeën. Hij was daarna door de

Evangelieverkondiging van Merle d'Aubigné onder invloed gekomen van den Réveil en had alles schade leeren achten om de uitnemendheid der kennis van Christus. Hij zag eindelijk als kabinetssecretaris zich den toegang ontsloten tot de archieven van het Huis van Oranje, en had in de historie van onzen worstelstrijd het geloof in de practijk, de vrucht van de leer in het leven aanschouwd. Zoo werd hij voorbereid, om het heerlijke religieuze leven van den Réveil in de historische, nationale, gereformeerde bedding over te leiden, en om met Christelijk-historisch kompas, niet naar terugkeer, maar naar vooruitgang te streven.

Naarmate hij in deze periode van voorbereiding met klaarder bewustheid en inniger gehechtheid zich aansloot bij de onveranderlijke waarheden der Hervorming, ging hem een nieuw, verrassend licht op over het wezen der Revolutie. Hij leerde haar nu kennen als een gewrocht van systematisch ongelooft. Het revolutietijdperk met zijne lotwisselingen en rampen, werd hem de vrucht der revolutie-begrippen, en de natuurlijke ontwikkeling dezer heillooze denkbeelden was naar zijne overtuiging de oorzaak der gebeurtenissen. Zelfs a priori meende *Groen* de perioden van deze ontwikkeling te kunnen construeeren; de revolutie-begrippen volgden zulk een logischen gang, en de tijdperken, waarin de eenzelvigheid van het revolutionair karakter openbaar werd, waren zoo onvermijdelijk, dat reeds van te voren een schema van die geschiedenis zich vaststellen liet.

Toch mag dit niet zoo worden verstaan, alsof volgens *Groen* de ideeën in zichzelf de kracht bezaten, om zich te realiseeren, en de feiten niets anders waren dan belichaamde gedachten. Want *Groen* erkent zelf, dat de gebeurtenissen slechts de omtrekken en de vormen zijn, waarin de gestadige werking van den tijdgeest zich openbaart. De ontwikkeling der revolutie-leer heeft ook nooit vrijen loop; zij ontmoet altijd bezwaren, die, opgerezen uit den aanleg en de behoefte van den mensch, verbonden aan de natuur en aan de ordeningen Gods, onoverkomelijk zijn. Daarom maken die bezwaren, met de revolutie-

leer zelve, de *twee factoren* der geschiedenis uit. Natuur en historie komen met de revolutiebegrippen in conflict. Want men kan de historische opkomst en ontwikkeling der staten, den heiligen oorsprong van recht en gezag, de oppermacht Gods, de betrekking tusschen kerk en staat met wederzijdsche zelfstandigheid, men kan alle deze waarheden wel uitmaken voor dwaling en vooroordeel; zij zijn en blijven desniettemin grondzuilen van het algemeene staatsrecht. De levensloop der Revolutie is om die reden een gestadig kampen van haar beginsel tegen de onveranderlijke ordeningen Gods. Bij eenzelligheid van beginsel en richting is er dan ook menigvuldig verschil; de loop der omstandigheden was in de verschillende landen niet eenerlei. Zelfs is de revolutionaire theorie nooit ten volle verwezenlijkt, omdat hare verwezenlijking eene onmogelijkheid is.

Maar lijnrecht staat *Groen van Prinsterer* met deze zijne geschiedbeschouwing tegenover die van het historisch materialisme, dat na hem opkwam. *Groen* geloofde aan de realiteit en de werking der ideeën, niet als gehypostaseerde machten, maar als invloed oefenend op de personen, die er de dragers en aanhangers van zijn, en door hen heen op den gang van de geschiedenis der menschheid. Hij geloofde niet alleen aan wetten in de natuur, maar zonder fatalisme ook aan wetten in de zedelijke wereld. En dit geloof had hij met alle groote historici gemeen. Want er is geen geschiedenis in eigenlijken zin, wanneer naast en bij de oeconomische factoren niet het bestaan en de kracht der ideëele factoren aangenomen wordt. En in onderscheiding van vele historici was *Groen* nog bezielde door de diepe overtuiging, dat naar het woord der Schrift gerechtigheid een volk verhoogt, maar dat de zonde een schandvlek der natiën is. *Groen* geloofde aan den zegen van het Christendom, en nog meer in het bijzonder aan dien der Reformatie. Hij was op zijne hoede tegen de renaissance en het ongeloof, maar evenzeer tegen de vermeerderende werkzaamheid en aanmatiging van Rome. En terwijl van die zijde de Reformatie met de Revolutie op ééne lijn werd gesteld, toonde *Groen* aan, dat zij antipoden zijn; want de Revolutie

had de beschaafde wereld in een afgrond van ongelooft en ellende gestort, maar de Reformatie had Europa uit het bijgeloof en ook uit het ongelooft gered.

Neutraal stond *Groen* daarom niet tegenover de gebeurtenissen van zijn tijd. Hij zag en beoordeelde ze van een bepaald, met bewustheid ingenomen standpunt. En dit was het standpunt van den Christen, die nergens in begeert te roemen dan in Christus en dien gekruist; die in godsdienst, zedelijkheid en recht, in huisgezin en staat geen wijsheid of waarheid erkent, welke niet met onderwerping van hart en verstand aan de Openbaring begint; die ook in de historie, niet enkel met den deïst de leiding eener voorzienigheid opspoort en opmerkt, maar aan de belijdenis van het Evangelie met vastheid van overtuiging getrouw, in de komst en in de zegevierende terugkomst van den Heiland de oplossing der raadsels van de geschiedenis der menschheid erkent en tegemoet ziet.

En toch, in weerwil, of liever, juist ten gevolge van dit zijn standpunt was *Groen* in hooge mate een onbevangen en onpartijdig geschiedschrijver. Dat kwam zoowel in zijne beoordeeling van de Reformatie als van de Revolutie uit. Van antipapisme is *Groen* niet te beschuldigen; hij verzweg de gebreken en verkeerdheden van de Hervormers en van hunne volgelingen niet; voor het Christelijke in Rome had hij een open oog en over het vergoelijken der misdaden van de Roomschen tijdens de Hervorming berokkende hij zich zelfs een scherp en onverdiend verwijt. Maar hij waarschuwde er ook tegen, dat de Protestanten het hun toebetrouwde pand verwaarloozen zouden; dat zij, in de erkenning dat ook aan hunne zijde niet alles voortreffelijk is geweest, *zonder verder in de toedracht der zaak te dringen*, zich aan een kwalijk begrepen edelmoedigheid zouden overgeven, die de schaal deed neigen naar de zijde van den tegenstander en van het onrecht. Hij wenschte onpartijdigheid en wenschte die volkomen. Hij was, evenzeer als iemand, op het *audiatur et altera pars* gesteld, mits inderdaad de wederpartij gehoord, en, na rijp beraad, het vonnis geveld wierd. Hij kwam er tegen op,

dat de Protestanten, door *onbekendheid met de feiten*, de voortreffelijkheid der Hervorming, zoo in het karakter der Hervormers als in den loop der gebeurtenissen, te laag zouden schatten.

En evenzoo stelde het Christelijk-historisch standpunt *Groen van Prinsterer* in staat, om het wezen en de strekking der Fransche Revolutie te doorzien. Onder deze Revolutie verstond hij niet eene der vele gebeurtenissen, waardoor verplaatsing van het openbaar gezag te weeg gebracht wordt; zelfs niet enkel den omwentelingsstorm, welke in Frankrijk gewoed heeft, maar de omkeering van denkwijzen en gezindheid, in geheel de Christenheid openbaar; de ontwikkeling van een volslagen scepticisme, waarbij Gods woord en wet terzijde gelegd is. En bij de revolutiebegrippen had hij het oog op de grondstellingen van vrijheid en gelijkheid, volkssouvereiniteit, maatschappelijk verdrag, conventioneele herschepping, welke men als de hoeksteen van staatsrecht en staatsgebouw vereert. Van deze Revolutie beweerde *Groen*, dat zij, uit de verwerping van Gods woord en wet geboren, van huis uit niet alleen een politiek maar ook een sociaal karakter droeg; dat zij niet enkel bedoelde wijziging van staatsvormen maar verandering der maatschappij; dat er in haar niet alleen eene politieke dwaling, gelijk die ook vroeger wel voorkwam, maar tevens een sociaal wanbegrip aan het licht trad. Want wanneer de souvereiniteit Gods wegvalt of verloochend wordt, waar blijft dan de oorsprong van het gezag, van het recht, van elke heilige en plichtmatige betrekking in den staat, in de maatschappij, in den huiselijken kring? Welke grond blijft er voor het onderscheid van rang en stand? Welke reden is er, waarom ik gehoorzaam en een ander mij gebiedt, de een behoeftig is en de ander rijk? Alle instelling, recht en vrijheid, alle godsdienst en zede, alle eigendom en leven verliest zijn grondslag en wordt afhankelijk van den souverainen volkswil, van de meerderheid van de helft plus één.

De juistheid van dit inzicht in het wezen der Revolutie is tijdens *Groens* leven en na zijn dood in de historie der volken bevestigd van jaar tot jaar. Overal en op alle terrein, in gezin

en maatschappij, in wetenschap en kunst, in godsdienst en zede, in recht en geschiedenis worden de consequentiën getrokken, welke *Groen* in het beginsel der Revolutie als in kiem besloten zag. Indien zij niet of niet volledig in het leven toegepast worden, is dat waarlijk niet aan het beginsel te danken, maar alleen aan de machten, welke God in natuur en historie daartegenover stelt; aan den terugkeer tot het Evangelie, dien Zijn Geest in een deel der Christenheid heeft verwekt. Daarop steunende en met die hope in het hart, wanhoopte *Groen* dan ook niet, al zag hij de toekomst menigmaal donker in. Het Evangelie was het eenige maar ook het afdoende geneesmiddel voor de kwalen der eeuw. Geen doode orthodoxie, geen ouderwetsche vormen begeerde *Groen* terug, maar wel oprecht geloof, persoonlijke bekeering, onderwerping aan Gods woord en wet, aan elke waarheid uit Gods woord afgeleid, aan elk gezag van Gods gezag ontleend, hartelijke omhelzing en beleving van de onveranderlijke waarheden der Hervorming. Van dit standpunt uit rondom zich heen ziende, vond hij zijne geestverwanten en medestanders onder alle belijders van den Christus. Nooit was hij alleen op weren, steeds ook op werven bedacht. Tot zelfs in de Heidenwereld vond hij steun voor de beginselen van gezag en vrijheid, welke hij voorstond. Als het er op aankwam, was niet hij, de veldheer zonder leger, maar was de Revolutie met haar atheïsme geïsoleerd. Hij ergerde zich niet alleen aan haar onchristelijk, maar evenzeer aan haar door en door onhistorisch karakter.

Groen bleef echter bij dezen eisch van persoonlijken terugkeer tot het Evangelie niet staan. Hoezeer ook den nadruk leggend op individueele, waarachtige bekeering, hij was toch steeds tegen de gevaren van piëtisme en separatisme op zijne hoede. Uit het Evangelie leidde hij beginselen af, die voor gezin en maatschappij, voor staatsrecht en staatsbouw, voor kunst en wetenschap ten zegen moesten strekken. Het vermogen van het Evangelie, om orde en vrijheid en welvaart te bewerken, was immers door de wereldhistorie gestaafd.

Al wat den mensch nuttig en heilrijk is, wordt door de vreeze Gods bevorderd, door de verlooehening Gods tegengewerkt.

Terwijl met name heden ten dage het streven bestaat, om den staat van alle hoogere, godsdienstig-zedelijke beginselen los te maken en daartegenover hem hoe langer hoe meer de behartiging van allerlei materiëele belangen op te dragen, stuurde *Groen* in tegenovergestelde richting. Hij verdedigde het goddelijk recht der overheid en kon zich in de Christenlanden geen goeden geordenden staat denken, die onverschillig of vijandig tegenover de kerk stond. Immers de Souverein, hetzij dit de Vorst in de monarchie of de Gemeente in de Republiek zij, is tot handelen geroepen; dit handelen moet naar de voorschriften der zedelijkheid ingericht zijn; de zedelijkheid, zal zij grond en beteekenis hebben, moet een steunpunt bezitten in een geloof, aan welks getrouwe belijdenis de Souverein, ter handhaving van recht, deugd en orde, bescherming en begunstiging verleent.

Maar dit droit divin der overheid is niet van dien aard, dat de wil van den Souverein eenzelvig is met den wille Gods. Het wettigt geen alvermogen van vorstelijk gezag. Het dient niet enkel ter *bevestiging*, maar tevens ter *regeling* en *beteugeling* der hoogste macht. Het is ook niet alleen aan de overheid eigen, maar aan allen, die onder menschen met eenige zeggenschap over menschen zijn bekleed. Want het is dezelfde leer, welke den troon en het erf van den minsten onderdaan beschermt. De rechten en vrijheden der bevolking kunnen niet worden miskend, zonder het recht van den Souverein aan het wankelen te brengen.

In het droit divin ligt dus ook de grondslag en waarborg van de vrijheid der maatschappij, van de zelfstandigheid der in haar aanwezige levenskringen. Ieder hoofd van een gezin, iedere corporatie, iedere stand was, in vroeger tijd, in den omvang der eigenaardige bevoegdheid, gerechtigd over persoon en eigendom te beschikken, aan onderhoorigen de wet te stellen, eigen zaken te regelen naar goedvinden; een imperium te doen gelden, hierin alleen van het souverein gezag

verschillend, dat er de onafhankelijkheid aan ontbreekt, kenmerk der souvereiniteit. De algemeene welvaart werd onafscheidelijk gerekend van de vrije ontwikkeling der *Stenden*, dat is der *Staten in den Staat*. Er was, bij verschil van rechten, gelijkheid van recht. Dit beginsel van associatie en corporatie achtte *Groen* nog heden ten dage voor, zij het dan ook naar de omstandigheden gewijzigde, toepassing vatbaar. In de oplossing der sociale vragen lag naar zijne overtuiging, ook voor de botsingen met het buitenland, de sleutel der toekomst. Maar daarbij gaf hij meer acht op de eigenaardige vorming der maatschappij, dan op kunstmatige inrichtingen. Op den Souverein legde hij vóór alle dingen de verplichting, om geen belemmering te brengen in de historische werking der natuur, waardoor uit de eenvoudigste bestanddeelen der samenleving de maatschappij zich in de verscheidenheid van omtrekken en vormen kristalliseert.

In dit alles komt de beteekenis van *Groens* werk niet alleen voor het verleden en heden, maar ook voor de toekomst uit. Er zijn, gelijk *Groen* in overeenstemming met *Baco* opmerkt, er zijn eenige weinige boeken, die, zooals de staf van Mozes tegenover de staven der Egyptenaars, verslindende kracht bezitten; ook van zijn werk geldt, dat het een boek is, dat vele andere boeken verteert.

AMSTERDAM, April 1904.

H. BAVINCK.